

Literatura popular sèrbia en català

per Pau Bori

En aquest article l'autor ens presenta la seva traducció del serbi d'una antologia de relats populars de tradició oral titulada *El destí i altres contes dels Balcans* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009). Les rondalles van ser aplegades pel gran folklorista serbi Vuk Karadžić a mitjan segle XIX.

Per què la meva primera traducció literària del serbi al català fou una obra de tradició oral? Doncs, segurament perquè és una de les maneres més genuïnes d'aproximar-se a la vida, la mentalitat i la història d'un poble. I molt especialment, en el cas de Sèrbia, on aquesta tradició oral és molt potent, tant pel que fa al nombre d'obres existents com a la seva qualitat.

Els contes recollits per Vuk Karadžić ens proporcionen, d'una manera senzilla, una visió prou autèntica dels Balcans. Es tracta d'un espai complicat d'entendre, una cruïlla de cultures amb força contradiccions. En els contes, hi trobem les diferents comunitats amb les seves religions, compartint un sol espai i unes mateixes històries. Hi apareixen ortodoxos i catòlics, musulmans i jueus, gitanos i turcs. Cadascú amb les seves particularitats i costums, els seus conflictes i aspiracions, sentit de l'humor i misèries.

La majoria d'aquestes rondalles van sorgir en un moment històric molt concret: el de l'ocupació otomana dels Balcans, entre els segles XIV i XIX. Aquesta literatura oral va servir per mantenir viva la flama de la llengua i les cultures pròpies d'aquests pobles dels Balcans que es trobaven en una situació política i social molt debilitada.

D'altra banda, aquesta col·lecció de rondalles balcàniques em va captivar per la seva universalitat. La saviesa profunda que contenen seria aplicable en molts contextos diferents. A més, com sol passar, vaig trobar diversos contes que eren molt semblants als del nostre folklore. Per exemple, el del «Rector i els feligresos», un conte que havia sentit explicar a mon pare de petit. És una història que sempre havia considerat molt de la Segarra, per tres elements molt propis: la sequera, la religiositat i el món pagès. Doncs, resulta que a Sèrbia s'ha conservat un conte idèntic.

Traduir contes populars també m'ha permès llegir millor, per a mi, l'escriptor més potent d'aquesta part d'Europa, Ivo Andrić, l'autor d'*El pont sobre el Drina*, un enamorat de Vuk Karadžić. Andrić no hauria escrit mai com ho feia si no hagués tingut molt present el llegat de Vuk. Andrić escrivia moltes de les seves històries com si haguessin estat contades abans de ser escrites, com si pertanyessin a la tradició oral. A més, Andrić va utilitzar un context molt concret —els Balcans i, sobretot, la seva Bòsnia natal— i algunes de les llegendes d'aquestes terres per universalitzar sobre la condició humana, les seves pors, somnis i contradiccions.

Vuk Karadžić seria la versió balcànica dels nostres folkloristes Amades, Alcover o Valeri Serra, però amb la diferència que, a més, va ser el Pompeu Fabra de la llengua sèrbia. És a dir, Vuk no només va

recopilar el folklore balcànic sinó que, a la vegada, va ser l'encarregat de la normativització de la llengua sèrbia i de l'elaboració dels primers diccionaris i gramàtiques del serbi modern.

No és estrany, doncs, que Vuk Karadžić sigui avui dia la figura històrica més coneguda i estimada pel poble serbi. En el seu temps, però, Vuk va ser un personatge força controvertit. El nou alfabet que va idear —amb el lema d'«escriu tal com parles i llegeix tal com s'escriu»— va provocar l'enuig de la majoria de la intel·lectualitat sèrbia, tot i ser probablement un dels més perfectes del món, ja que cada so correspon a una lletra.

Recepció excel·lent

A l'estranger, en canvi, Vuk Karadžić fou molt apreciat per les elits culturals de la seva època, amadores de Romanticisme. Goethe va compondre la versió alemanya d'un dels poemes populars serbis més emblemàtics, «Hasanaginica». Walter Scott va traduir literatura popular sèrbia a l'anglès, Puixkin al rus i Lamartine al francès. Amb Jakob Grimm —un dels dos famosos germans Grimm—, Vuk Karadžić va mantenir una estreta relació personal. Grimm va traduir poesies populars i una gramàtica de Vuk del serbi a l'alemany, a banda d'escriure el pròleg a la versió alemanya d'una antologia de contes populars serbis.

A casa nostra, l'infant Josep Carner també va sentir curiositat per la rica tradició oral balcànica. El 1896 apareixia a la revista *L'Aureneta* la traducció d'una poesia popular sèrbia, «La nina i el peix», elaborada segurament a partir d'una versió espanyola del poema.

Problemes de traducció

En el meu cas, la gran dificultat per traduir les rondalles de Vuk Karadžić al català va ser una qüestió, diguem-ne, estilística. La gràcia de les històries de tradició oral és el seu dinamisme, les variacions que experimenten segons el contador, la interacció entre els oradors i els oients. Per això, quan aquestes rondalles queden anotades es tornen més estàtiques, reduïdes, sense la força de l'oralitat. L'escriptura és incapaç de recollir les melodies, els ritmes, els tons de veu, els gestos, les faccions de la cara que donen a cada història bona part de la seva vida. I això es veu clarament en els reculls de Vuk Karadžić. No hi ha gaire cura per l'estil de les narracions. Vuk no es va preocupar d'introduir floritures ni al principi ni al final dels contes. Semblen gairebé apunts perquè algú pugui contar les històries a través de la paraula.

Si era fidel a la llengua de Vuk Karadžić, no acabaria convertint-se la traducció en un text massa feixuc per a la lectura? Així doncs, al final vaig optar per intentar ser al màxim fidel a la llengua i la forma de Vuk, tot i que en alguna ocasió comptada potser vaig estilitzar una mica el text per fer-lo més amè als lectors catalans.

L'altra complicació a l'hora de traduir l'obra va ser els arcaïsmes de l'original, sobretot la utilització de molts turcismes. S'ha de tenir present que aquestes rondalles van ser transcrits fa un segle i mig. En aquest cas, ho vaig solucionar cercant alguns mots antics del català, encara que sense abusar-ne perquè el text està dirigit a un públic adolescent, a partir de deu anys.

Supeditació

En conclusió, la traducció d'*El destí i altres contes dels Balcans* ha servit per obrir un diàleg entre dues tradicions literàries molt riques, però amb pocs intercanvis directes. De fet, les obres de prosa sèrbia traduïdes al català es poden comptar, de moment, amb els dits d'una sola mà. A banda d'aquesta antologia de Vuk Karadžić, comptem amb *El Pont sobre el Drina* d'Ivo Andrić, *Una tomba per a Boris Davidović*, de Danilo Kiš, *Diccionari Khàzar* de Milorad Pavić, *La neu i els gossos* de Vidosav Stevanović.

Per què costa tant que una obra literària sèrbia sigui traduïda al català? Per què no tenim més llibres en català d'escriptors com ara Ivo Andrić, Danilo Kiš o David Albaharri que ja estan traduïts a més d'una trentena d'idiomes? La qualitat de la literatura sèrbia és indiscutible i ara ja comptem amb traductors que poden fer versions directes de les obres. La resposta, doncs, l'hem de buscar en el món editorial i en el context lingüístic dels Països Catalans.

Per a la gran majoria d'editorials, la rendibilitat econòmica dels llibres és el principal valor i, sabent que les grans obres sèrbies ja s'han traduït o s'estan traduint a l'espanyol, molt difícilment voldran apostar per una versió catalana que tindria un mercat força reduït. A casa nostra —consideren molts editors—, si algú vol llegir un clàssic de la literatura sèrbia, sempre ho podrà fer en espanyol. Superar aquesta supeditació del català envers l'espanyol i enriquir la nostra tradició literària amb versions directes al català de literatures estrangeres en llengües no globals serà una tasca àrdua que, en gran mesura, dependrà de l'esforç dels traductors.

Aquest text va ser presentat en la taula rodona «Entre el llaüt i la simbomba: traduir entre el serbi i el català» el 17 de setembre de 2010 a l'Espai Mallorca en ocasió del Dia de Traductor.